

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete 1 för ämneslärarexamen inriktning gymnasieskolan

Avancerad nivå

Genus och identitet i fokus vid skönlitterär läsning

**En systematisk litteraturstudie om litteratursamtal som
medel för att behandla genus och identitet
i gymnasieskolans svenskundervisning**

Författare: Sara Strand
Handledare: Marie Nordmark
Examinator: Viktoria Waagard
Ämne/huvudområde: Svenska
Kurskod: ASV25A
Poäng: 15 hp
Examinationsdatum:

HÖGSKOLAN
DALARNA

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera examensarbetet i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av examensarbetet.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag/vi medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

Högskolan Dalarna – SE-791 88 Falun – Tel 023-77 80 00

Abstract:

Uppsatsens syfte är att bidra med kunskap om hur litteratur väljs och används som utgångspunkt för samtal om normer, genus och identitet i svenskundervisningen. Studien undersöker vad tidigare forskning förmedlar angående förhållandet mellan texten och eleven. Detta förhållande har studerats ur ett genusperspektiv där fokus har varit hur svensklärare på gymnasiet kan använda skönlitteratur som utgångspunkt för att samtala om jämställdhet och genus. Det är betydande att lyfta av flera orsaker. Till exempel att eleverna skapar genus och identitet i relation till den lästa skönlitterära texten. I svenskdidaktiken som kontext är det betydande eftersom språk och litteratur är kärnan i ämnet och en av undersökningens slutsatser är att det är just i språket som genussystemet blir tydligt. Ett av studiens resultat är att läraren behöver uppmärksamma sitt val av skönlitterära texter till undervisningen för att identifiera hur författaren beskriver genus och jämställdhet. För att besvara undersökningens syfte och frågeställningar genomfördes en systematisk litteraturstudie. Den systematiska sökningen utgick från sökord som skönlitteratur, genus, värdegrund och svenskundervisning för att nämna några av dem. Dessa sökord användes i de svenska databaserna DiVA och LIBRIS samt den internationella databasen ERIC för att bredda sökningarna. Sökningarna visade tidigt att flera studier har genomförts på skönlitteratur i svenskundervisningen men få av dem har ett genusperspektiv. Studiens analys och diskussion bygger på titlar som den systematiska sökningen gav upphov till. Enligt den valda tidigare forskningen befäster ofta undervisningsmaterialet och läromedlen traditionella könsroller då materialet vanligtvis uppmärksammar manliga författare i högre grad än kvinnliga. Studiens resultat argumenterar för att skönlitterära texter kan vara en betydelsefull tillgång i undervisningen. Därmed är det viktigt att valet av undervisningsmaterial som skönlitterära texter är, är väl genomtänkt.

Nyckelord: Svenskundervisning, skönlitteratur, genus, jämställdhet, normer, identitet.

Innehållsförteckning

Innehåll

1 Inledning	4
2 Bakgrund	5
2.1 Skolans värdegrund och ämnesplanen	5
2.2 Genusteori	5
2.4 Att välja rätt texter	6
2.5 Receptionsforskning	7
3 Problemställning	7
4 Syfte och frågeställningar	7
5 Metod	8
5.1 Den systematiska sökningen	8
5.2 Urvalskriterier	9
5.3 Systematisk litteraturanalys	10
5.4 Etiska överväganden	10
5.5 Relevans	10
5.6 Sökprocessen	11
5.7 Beskrivning av de valda databaserna	11
5.8 Hur sökprocessen gick till	11
5.9 Kedjesökning	13
5.10 Resultat av sökprocessen	14
5.11 Kvalitet och den valda litteraturen	15
5.12 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet	16
6 Resultat	17
6.1 Normer, genus och identitet i svenskämnets texter	17
6.2 Språkets och samtalets roll i diskussioner om normer, genus och identitet	18
6.3 Genus i relation till läsning	19
7 Diskussion	21
7.1 Metoddiskussion	21
7.2 Resultatdiskussion	22
7.2.1 Skönlitterära texter och språk i svenskundervisningen	22
7.2.2 Klassrumsdiskussioner om svåra ämnen	24
7.2.3 Sammanfattning	27
8 Slutsatser	28
9 Vidare forskning	29
Referenser	30

Bilagor.....	33
Bilaga 1, sökning i databasen DiVA.....	33
Bilaga 2, sökning i databasen LIBRIS	36
Bilaga 3, sökning i databasen ERIC.....	39

1 Inledning

Demokratiaspekterna är viktiga i svenskan som ämne, inte minst när det gäller genus. Enligt ämnesplanen för svenska på gymnasiet är det genom språket som människan uttrycker sin identitet och det är med skönlitteraturens hjälp som hon lär känna sin omvärld (Skolverket, 2022). Ett av gymnasieskolans mål med svenskans litteraturundervisning är att eleverna ska lära sig att upptäcka samband mellan sig själva och skönlitterära texter från olika tider och kulturer. Eleverna ska rustas med förutsättningar för att läsa och reflektera över texter samt använda skönlitteratur som källa till självinsikt. Om rätt skönlitteratur väljs till rätt elever kan det få eleverna att se omvärlden på nya sätt (Olin-Scheller, 2006), men det kan även bli ett problem för dem om skönlitteraturen innehåller stereotypa föreställningar.

Genus och identitet är betydande ämnen för eleverna att diskutera och reflektera över. Inte minst då jämställdhet är betydande för demokratin eftersom all offentlig makt i Sverige utgår från folket. Den möjlighet som skönlitteratur ger i svenskundervisningen som utgångspunkt för samtal om olika teman, som jämställdhet och genus, var något som jag fastade för tidigt i ämneslärarutbildningen. Samtal om läst litteratur har stora didaktiska möjligheter och är intressant att studera ur ett svenskdidaktiskt perspektiv. Under mina VFU-perioder har jag kommit i kontakt med skönlitterära texter i undervisningen, främst i relation till litteraturhistoria men även i samband med läsning av modern litteratur. I ett samarbete med samhällskunskapen läste till exempel en grupp i svenska en skönlitterär roman och utifrån det lästa diskuterade eleverna normer och makt knutet till socioekonomisk bakgrund. Genom att diskutera dessa teman utifrån karaktärerna i texten kunde läraren och eleverna föra samtal utan kring detta utan att eleverna behövde känna sig utpekade. Det var något som jag fann givande och intresseväckande. Därmed är min ambition att undersöka hur skönlitteratur kan användas som utgångspunkt för att diskutera svåra ämnen. Vad säger den valda tidigare forskningen om hur användningen av skönlitteratur och klassrumsdiskussioner i ämnet svenska påverkar elevers förståelse av genus, jämställdhet och identitet?

I den här studien använder jag begreppet *genus* och inte kön. Genom att använda ett genusbegrepp är min utgångspunkt att det som anses vara *manligt* respektive *kvinnligt* är socialt konstruerat och snarare förknippat med identitet än biologi. Jag använder Hirdmans (2003) teorier, som bygger på Butlers (1990), om genus som något skilt från det biologiska könet. Hirdman (2003) påpekar att maktstrukturer blir synliga i språket, inte minst eftersom språket utgår från mannen som norm (Hirdman, 2003). Kärnan i svenska som ämne är språk och litteratur och därmed är det betydande att studera språk och skönlitteratur i relation till genus. Mot den bakgrunden behandlar den här undersökningen vad den valda tidigare forskning säger om den effekt som läsningen av skönlitterära texter kan ha på eleverna i deras skapande av genus och identitet.

2 Bakgrund

Det här kapitlet beskriver bakgrunden till undersökningens problemområde och fortsätter de resonemang som fördes i inledningen. Inledningsvis sammanfattas styrdokumentet för att visa den demokratiska grunden som undervisningen vilar på. Då detta är en litteraturstudie med genusperspektiv följer en förklaring av vad genusteori är samt vad queerteori är. Därefter förklaras de didaktiska valen i svenskämnet som ligger till grund för valet av skönlitteratur i undervisningen. Sist i detta kapitel aktualiseras mötet mellan eleven och texten och vikten av att relevanta texter väljs till undervisningen.

2.1 Skolans värdegrund och ämnesplanen

För att kunna bidra med en förståelse för hur skolans värdegrund och genus kommer till uttryck i den undervisning som sker i relation till skönlitteratur behöver värdegrunden förtydligas. I gymnasieskolans styrdokument står skolans värdegrundsuppdrag uttryckt och betydande delar av värdegrunden utgörs av allas lika värde och jämställdhet. De värden som Skolverket (2022) anser att skolan ska gestalta och förmedla är: människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet mellan människor. För den här studien är den del av skolans värdegrund och värdegrundsuppdraget betydande som aktualiserar undervisningens roll när det gäller hur:

eleverna utveckla kunskaper om könsmönster och hur de kan påverka människors livsval och livsvillkor. Skolan ska därigenom bidra till att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska hur normer, värderingar och strukturer kan begränsa kvinnors och mäns makt att forma såväl samhället som sina egna liv. (Skolverket, Lgy22, s. 3).

Enligt skolans värdegrund (Skolverket 2022) är respekt för demokratiska rättigheter en del av de grundläggande värden som gymnasieskolan ska förmedla genom undervisningen i de olika ämnena. Mot denna bakgrund åsyftas att läroplanen vilar på en demokratisk grund och alla former av diskriminering ska motverkas (Skolverket 2022). Enligt ämnesplanen ska undervisningen ge eleverna en möjlighet att använda skönlitteratur som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar. Skolverket (2022) anser att språket är ett betydande redskap för reflektion, kommunikation och kunskapsutveckling eftersom det är med språket som människan uttrycker sin personlighet. Med hjälp av skönlitteratur kan eleverna lära känna sin omvärld och sina medmänniskor. I relation till detta påpekar Graeske och Lundström (2016) att det är betydelsefullt för eleverna att den skönlitteratur som läraren väljer till undervisningen faktiskt ger eleverna en chans att göra detta och att den utmanar eleverna till nya tankesätt (Graeske & Lundström, 2016; Skolverket 2022).

2.2 Genusteori

Enligt Hirdmans (1988) teorier om genuskontrakten finns det oskrivna regler för hur killar och tjejer ska bete sig och agera mot varandra i olika situationer. Dessa regler menar Hirdman (1988) bygger på föreställningar om genus och hon förklarar detta med att killar och tjejer till exempel använder olika redskap som förknippas med genustillhörighet. Att genus skapas genom sociala interaktioner och att genus

ständigt förändras har med genussystemet att göra, menar Hirdman (2003). Genussystemet, menar Hirdman (2003), blir synligt i flera situationer och förklarar att genustillhörigheten påverkar allt från arbetet till kärleksrelationer. Det handlar, enligt Hirdman (2003), om vem som ska förföra vem, ”i språket — hur de ska prata, vilka ord de får använda, — i gestalten/ den yttre formen, vilka kläder som är de tillåtna, hur långt håret ska vara, etc etc, i all otrolig detaljrikedom.” (Hirdman, 1988, s. 54).

Hirdman (2003) föreslår att genus sätter namn på hur *manligt* och *kvinnligt* görs i olika sammanhang och hur genus är en utveckling av begreppet könsroll och socialt kön. Att ordna människor efter genus har blivit basen för sociala, ekonomiska och politiska ordningar där manligt och kvinnligt inte ska blandas, vilket Hirdman (2003) kallar isärhållandets princip. I detta genussystem är mannen norm medan kvinnan är det som anses vara avvikande från normen. Beauvoirs (1949) tes ”en föds inte till kvinna, en blir det” menar Ambjörnsson (2016) beskriver hur genus är en social skapelse.

2.4 Att välja rätt texter

Lärarnas dubbla uppdrag, menar Molloy (2003), består av att kombinera kunskapsuppdraget och demokratiuppdraget i undervisningen, vilket innebär ett stort ansvar för lärare både när det gäller elevernas personliga utveckling och deras samhällsuppfattning. Enligt Molloy (2003) gör lärare en rad olika didaktiska val när undervisningen planeras. I ämnet svenska handlar det till exempel om vilken skönlitteratur som ska läsas i undervisningen och vad passar bäst för ändamålet. Det är val som stöds av de tre didaktiska frågor; (1) *Vad* ska läsas? (2) *Hur* ska det läsas? och (3) *Varför* ska det läsas? Tilläggas kan frågan *vem* det är som ska läsa tillsammans med eleverna (Molloy, 2003).

Enligt Skolverket (2019) ställs svenskläraren inför flera utmaningar när skönlitteratur ska väljas till undervisningen, men även när de ska utforma den kontext som litteraturen ska läsas i. Grasse och Lundström (2016) anser att skönlitteraturen ska engagera eleverna och utmana dem samtidigt som det är viktigt att de kan identifiera sig med karaktärerna. Eleverna ska få en hänförelse när de läser och gärna en chock som leder till nya perspektiv. Slutligen är kontexten och ramverket viktigt för upplevelsen (Grasse & Lundström, 2016).

Nordenstam (2003) beskriver språk som ett mänskligt kommunikationssystem som bygger på en lång historia och på sociala regler där begreppet kön till exempel är invävt i andra sociala kategorier. Enligt henne kan det vara näst intill en omöjlighet att generalisera kön. ”Således teoretiseras ett genusperspektiv på kön som en social konstruktion. Kön är aldrig ett självklart givet begrepp.”, (2003, s. 13).

Enligt Brozo (2019) spelar litteraturen en betydande roll i elevernas skapande av genus. Om litteraturen har snäva uppfattningar om maskulinitet leder detta till en begränsande syn på genus, ”där de pojkar som inte följer den hegemoniska manlighetsnormen i högre grad riskerar att bli mobbade, retade och misshandlade.” (Brozo, 2019, s.19). Mot den bakgrunden är det betydelsefullt att eleverna läser litteratur som har icke-stereotypa karaktärer, då det enligt Brozo (2019) kan hjälpa till att motverka myter kring maskulinitet.

2.5 Receptionsforskning

Enligt Rosenblatt (2002) påverkas läsningen av olika sätt att läsa en text. Läsningen påverkas av vad som händer i läsarens liv vid läsningen samt vilka förkunskaper och erfarenheter läsaren har med sig in i mötet med texten. Vanligtvis bidrar läsningen till vidgade erfarenheter där läsaren genom ett skönlitterärt verk utforskar sig själv och omvärlden, men om läsaren inte kan relatera till innehållet i skönlitteraturen påverkar detta läsningen negativt. Mot den bakgrunden menar Rosenblatt (2002) att det är betydelsefullt för resultatet av läsningen att den som har valt texten har gjort ett genomtänkt val. Det ställer krav på att litteraturen som har valts är lämplig med tanke på den tänkta läsares bakgrund men också de förutsättningar som eleven har med sig för att läsa och för att förstå en text (Rosenblatt, 2002).

Även Molloy (2003) menar att elever läser samma bok på olika sätt och därför ska läraren alltid fundera på varför en viss bok ska läsas. Det är först när elevernas egna erfarenheter sätts i ett sammanhang som deras förmåga till empati kan öka men eleven behöver guidas för att få en möjlighet att läsa skönlitteraturen på det sätt som läraren har tänkt. Molloy (2003) anser att alla elever förstår texten på olika sätt på grund av vad eleverna tolkar in i texterna. Om en lärare vill diskutera vissa aspekter av texten med eleverna behöver det vara tydligt för eleverna vad läraren förväntar sig och vad läraren vill att eleverna ska upptäcka genom läsningen.

Lärarens syn på styrdokumentet och på normer är viktigt för hur texterna blir lästa, menar Lundström (2007). Lärarens upplevda behov av traditioner och att välja en viss typ av texter kan däremot påverka läsningen och uppfattningen av en skönlitterär text på ett negativt sätt. Hur läraren använder de skönlitterära texterna i undervisningen kommer att påverka hur eleverna uppfattar den och hur de tar emot skönlitteraturen. Ett exempel på detta är hur genus och normer kring karaktärerna kan komma i konflikt med elevernas identiteter (Lundström, 2007).

3 Problemställning

Utifrån vad som framkommit i inledning och bakgrund kan uppsatsens problemställning formuleras på följande sätt: Om skönlitteraturen har stereotypa bilder av killar och tjejer blir det inte bara problematiskt för de tjejer som läser de skönlitterära texterna, det blir också problematiskt för killarna och för undervisningen då skolan ska vila på en demokratisk grund där alla former av diskriminering ska motverkas (Skolverket, 2022). Därför är det viktigt att allas perspektiv tas med i den litteratur som eleverna läser. Enligt läroplanen ska undervisningen i svenska inte bara förmedla kunskaper utan även förankra grundläggande demokratiska värderingar (Skolverket, 2022). Men att diskutera samhället ur ett genusperspektiv blir, enligt Hultin (2006), problematiskt om den skönlitteratur och de samtal som förs i undervisningen inte aktualiserar tjejernas perspektiv.

4 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna undersökning är att bidra med kunskap om hur litteratur väljs och används som utgångspunkt för samtal om normer, genus och identitet i svenskämnet, vilken betydelse språket kan ha för hur normer, genus och identitet

kommer till uttryck i undervisningen och hur normer, genus och identitet kan komma till uttryck i undervisningen och textläsningen.

Frågeställningar:

- Vad säger tidigare forskning om litteraturval och texter som utgångspunkt för samtal om normer, identitet och genus i svenskämnet?
- Vilken betydelse kan språk och samtal ha när det gäller hur normer, genus och identitet behandlas i undervisningen?
- Hur diskuteras genus i samband med läsning?

5 Metod

Den metod som har använts för den här studien är en systematisk litteraturstudie som är en kvalitativ metodansats. Enligt Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström (2013) görs en systematisk litteraturstudie genom att forskning inom ett fält sammanställs för att antingen uppnå ny kunskap eller bekräfta redan befintlig kunskap. En systematisk litteraturstudie innebär att datainsamlingen vaskar fram titlar som studien bygger på och dessa titlar har letats fram på ett systematiskt sätt (Fejes & Thornberg, 2015). Ett genomförande av den systematiska litteraturstudien ger en bild av vilka aktörerna är inom studiens fält. Titlarna som sökningen genererar utgör materialet som används för att besvara studiens frågeställningar och uppfylla dess syfte.

5.1 Den systematiska sökningen

Enligt Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström (2013) är utbildningsvetenskap ett område som studeras alltmer och den stora mängden av publicerade vetenskapliga artiklar är svår att ha en överblick över. Därför finns det ett stort behov av att göra en systematisk litteratursökning och på så sätt få en evidensbaserad pedagogik som grund i den studie som utförs (Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström, 2013). För att kunna göra en systematisk sökning behöver ett större antal vetenskapliga publikationer inom ett område finnas i ett arkiv eller i en databas. I sin tur gör det att materialet kan svara på frågeställningar som vilka metoder som fungerar bäst samt om det finns vetenskapligt stöd för vissa åtgärder (Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström, 2013).

Den systematiska sökningen som gjordes till den här studien startade med en testsökning. Den var inte strukturerad utan bestod av enklare sökningar i databaserna DiVA, LIBRIS, ERIC och Google scholar. Syftet var att undersöka vilka databaser som var bäst lämpade för den här studien men även för att få ett grepp om vilka sökord som gav upphov till passande litteratur. Denna sökning gav upphov till några nyckeltexter som sedan återkom i de strukturerade sökningarna.

För att hitta lämpligt material till en studie behövs tydliga sökord som ramar in det som syftet och frågeställningarna aktualiserar. Sedan behövs en uttalad sökstrategi för att hitta återkommande titlar och de vetenskapliga artiklar som har flest träffar i de valda databaserna (Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström, 2013). På det sättet har materialet tagits fram till den här studien.

För att få ett tillförlitligt underlag i den systematiska litteratursökningen genomfördes sökningarna utifrån sökord som utgår från studiens syfte och frågeställningar. Dessa sökord var: *lärare, skönlitteratur, undervisning, genus, identitet, värdegrund, läroplan, svenskundervisning*. Trunkeringar som talk* användes i ERIC med syftet att fånga upp så mycket material som möjligt. En trunkering ger möjligheten att inkludera och fånga upp litteratur som vid sökning utan trunkeringar skulle ha exkluderats. Denna trunkering användes inte i sökningen i databaserna men denna sökkombination skulle ha kunnat resultera i ett annat sökresultat. I den sökningen användes enbart booleska operatorer AND, OR, NOT för att försöka undvika litteratur som inte var relevant för studiens syfte och frågeställningar.

5.2 Urvalskriterier

Eftersom den här studien fokuserar på elever på gymnasiet har ett kriterium varit att litteraturen ska avse elever i gymnasiet. Men det visade sig vara svårt att få ett tillräckligt brett urval då den litteratur som uppfyllde de valda kriterierna inte gav tillräckligt många resultat. Därför fick undersökningen breddas till att även uppta studier som hade genomförts i grundskolan och undervisning som rörde elever i årskurs 7 – 9. På grund av att studierna som genomförts både på gymnasieskolan och på högstadiet har tematiska likheter har dessa studier ansetts komplettera den huvudsakliga åldersgruppen. De urvalskriterier som materialet utgår från baseras med andra ord på studier som har genomförts i gymnasiet i första hand men det ingår även resultat från studier som genomförts i svenskundervisningen på grundskolan och årskurserna 7 – 9. Det som är gemensamt för dessa studier är att dessa behandlar svenskundervisningen och undervisning i relation till skönlitteratur. Urvalet bygger på vetenskapliga studier där skönlitteratur och läsning är i fokus. I relation till de skönlitterära texter som används i undervisningen har även ett urvalskriterium varit att studien ska aktualisera jämställdhetsfrågor och genus i relation till skönlitteratur i svenskundervisningen. Mot den bakgrunden har alla studier och publikationer som valdes ut ett genusperspektiv.

Även om svensk forskning tar stöd i forskning och studier som har genomförts i andra länder, innebär en avgränsning som gjordes tidigt att inkludera forskning som gjorts helt eller delvis på svenska skolor. I och med detta valdes den mesta internationell forskning som berör skönlitteratur i modersmålsundervisning till en början bort. Denna avgränsning gav även den ett tunt underlag vilket innebär att forskning som har genomförts internationellt i modersmålsundervisningen togs med och titlar av internationella författare som Rosenblatt, Butler samt Brozon är inkluderade. Övergripande för alla titlar var att de skulle hålla en hög kvalitet och vara peer reviewed, vilket innebär att publikationen har granskats av forskare inom samma ämnesområde och därmed garanteras läsaren att artikeln eller boken håller en vetenskaplig kvalitet. Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström beskriver publikationer som är peer reviewed som ”kritiskt granskad” eller granskad i och med publicering (2013, s. 61). En annan avgränsning som har gjorts för att avgränsa litteraturen var att välja bort den litteratur som publicerats före år 2010 för att kunna utgå från så aktuell forskning som möjligt. Dessvärre påvisade detta att få studier har genomförts i svenskundervisningen och internationell modersmålsundervisning

under de senast 13 åren vilket innebar att sökspannet fick utvidgas till att innefatta titlar publicerade från år 2000 och senare.

5.3 Systematisk litteraturanlys

Utbildningsvetenskap är ett mycket brett fält och det finns behov av att sammanfatta forskningen utifrån specifika aspekter. Ett sätt att hitta beprövad forskning och få tillgång till evidens till sin praktik är att göra en systematisk litteraturanlys. Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström (2013) beskriver den systematiska litteraturstudien som en undersökning av något som görs på ett strukturerat och systematiskt sätt (Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström, 2013).

Att söka litteratur och underlag till en studie på ett systematiskt sätt tar lite tid men ger en bra överblick av det material som studien kan bygga på. Alla resultat som sökningen ger ska sedan kritiskt granskas och den litteratur som hittades behöver sammanställas för att därefter analyseras. Syftet med att göra en systematisk litteraturstudie är att studera det som forskare tidigare har undersökt inom ett visst område, men också att se hur de har genomfört sina undersökningar. Resultatet kan sedan antingen visa något helt nytt eller ytterligare bekräfta den kunskap som andra kommit fram till tidigare (Eriksson Barajas, Forsberg och Wengström, 2013).

5.4 Etiska överväganden

Alla undersökningar och all forskning som involverar människor behöver kontrolleras för att de bedrivs under etiskt godtagbara former. Det innebär att forskningen inte på något sätt ska påverka deltagarna i studien på ett negativt sätt. Vetenskapsrådet listar åtta punkter som forskare ska förhålla sig till. En sammanfattning av dem skulle kunna vara att den som genomför undersökningen ska vara ärlig, öppen, vara ordningsam och hänsynsfull. Med andra ord ska den som forskar dokumentera sitt material objektivt utan att lägga in egna värderingar. Alla metoder och resultat ska redovisas öppet och inget material ska stjälas från någon annan. Den viktigaste punkten är dock att ingen människa ska komma till skada (Vetenskapsrådet, 2017).

Eftersom den här studien är en systematisk litteraturstudie, är den baserad på andras forskning. Syftet med den här studien är att få en överblick över forskningsområdet. Eftersom en systematisk litteraturstudie baseras på tidigare vetenskapliga studier som redan är peer-reviewade och därmed redan har granskats och godkänts, kommer inga ytterligare etiska överväganden att tas.

5.5 Relevans

Med ordet *relevans* menas här hur väl en titel passar in i just den här undersökningen och den här studiens frågeställningar och syfte. Då detta är en litteraturstudie som undersöker hur skönlitteratur kan användas för att diskutera genus och jämställdhet i svenskundervisningen på gymnasiet, har forskning på grundskolans lägre åldrar valts bort. Den här studien rör den svenska skolkontexten men även internationell forskning på modersmålsundervisning har tagits med eftersom den sätter studiens resultat i ett större sammanhang.

Ytterligare avgränsningar som gjordes med tanke på relevansen är att allt material och alla undersökningar som hade gjorts inom ett multimodalt sammanhang valdes

bort. Den här studiens syfte är att undersöka hur skönlitteratur som form kan användas för att diskutera svåra frågor som genus, normer och identitet. Mot denna bakgrund har det vidgade textbegreppet, där även ljud och bild ingår, valts bort.

5.6 Sökprocessen

De titlar som den här undersökningen bygger på har tagits fram genom en systematisk sökning. Eftersom dessa titlar ska kopplas till syftet och frågeställningen behövde urvalet letas fram med sökord som sammanfattar det som uppsatsen strävar efter. Därför inleddes den systematiska litteratursökningen med att söka på olika ord (som *genus* eller *jämställdhet* för att se vilka sökord som gav flest titlar som kunde kopplas till syftet och frågeställningarna. De sökord som ansågs vara passade för den här studien blev: *lärare, skönlitteratur, undervisning, genus, identitet, värdegrund, läroplan, svenskundervisning*. Dessa sökord användes sedan i en systematisk sökning efter titlar i databaserna LIBRIS, DiVA och ERIC (Se tabell 1–3). I sökningarna i de tre databaserna kombinerades orden med booleska operatörer AND, OR och NOT för att verkligen se vilka titlar som den här studien ska baseras på och som bäst kan besvara syftet och frågeställningarna (Se bilaga 1 – 3). Genom att använda AND i sökningen påträffades publikationer med båda sökorden, genom att använda OR påträffades publikationer som hade något av sökorden. Sökningar med trunkering på sökorden som *genus* gav till exempel ett brett fält med träffar som inkluderade allt från genushistoria, genusvägar samt genusperspektiv och genusforskning. Med trunkeringarna hittades flera publikationer men tyvärr var få av dem passande för den här studien eftersom endast ett fåtal fokuserade på svenskdidaktik och läsning av skönlitteratur. Därefter gjordes en kedjesökning som kompletterade den systematiska litteratursökningen.

5.7 Beskrivning av de valda databaserna

Då studiens syfte och frågeställning handlar om svensk forskning har svenska databaser använts i första hand för att få fram relevant litteratur. För att bredda sökningen och undersöka möjligheten till liknande studier i andra länder användes även ERIC.

- DiVA – öppet sökbart arkiv med publikationer av forskare, lärare och studenter från 45 svenska lärosäten, forskningsinstitutioner och museer.
- LIBRIS – gemensam nationell katalog för bibliotek i Sverige.
- ERIC - (Educational Resources Information Center) är en databas med referenser till böcker, tidskriftsartiklar, rapporter och avhandlingar inom bland annat pedagogik.

Databassökningarna kompletterades också med kedjesökningar.

5.8 Hur sökprocessen gick till

Den här studiens syfte och frågeställningar tar upp förhållanden inom den svenska skolan; därmed har forskning som har bedrivits inom den svenska skolan som kontext valts i första hand. Därefter valdes internationell forskning som är aktuell för ämnet, exempel på detta är Roe (2014) och Brozo (2019). Sedan följde en urvalsprocess där avhandlingar och vetenskapliga artiklar skrivna före år 2000 valdes bort. Detta beslut togs för att kunna utgå från så aktuell forskning som möjligt. För att sökningarna skulle inkludera många träffar i de olika databaserna användes trunkeringstecken efter orden. En trunkering gör det möjligt att få träff på

alla ändelser av ett ord, vilket vidgar sökfältet. En trunkering på genus ger till exempel träffar på bland annat genusvetenskap och genusanalys.

Den systematiska sökningen började med sökningar i DiVA med en avgränsning som innebar att sökningen gjordes enbart på forskningspublikationer för att sortera bort studentpublikationer. Därefter genomfördes en sökning i LIBRIS där avgränsningarna var de samma som sökningarna i DiVA. Sist genomfördes sökningen i ERIC där sökorden översattes till engelska men avgränsningarna var de samma som vid sökningarna i LIBRIS och DiVA.

Alla sökningar, inklusive de mindre framgångsrika, redovisas i bilaga 1–3 men en sammanfattning av sökningarna visas i tabellerna nedan. Kolumnen *Sökord* visar vilka sökord som användes och *Antal träffar* visar hur många träffar som kombinationen av sökord genererade. Kolumnen *Läst fulltext* visar hur många av publikationerna som lästes i sin helhet av de träffar som sökningen gav. För att säkerställa att det den systematiska sökningen resulterade i rätt titlar för studien gjordes en analys av innehållet där teman och mönster i publikationerna som är relevanta för den här studien har noterats och sammanställts. Detta innebär att de publikationer som lästes i fulltext först granskades genom att abstrakten lästes för att avgöra relevansen för den här studien. Genom att läsa abstrakten skapades en bild av hur relevant innehållet var för studien och om genus, jämställdhet och svenskdidaktiken belystes i titeln. Slutligen anges hur många av publikationerna som användes i litteraturanalysen, dessa resultat redovisas i kolumnen *Använd litteratur*. Flera titlar kunde förekomma flera gånger i samma sökning och flera titlar återkommer i flera sökningar.

Tabell nummer 1–3 nedan sammanfattar de sökningar som givit relevanta resultat.

Tabell 1. Sökningar i DiVA.

Avgränsning – svenska titlar, forskning i Sverige, enbart litteratur publicerad efter 2000.

Sökord	Antal träffar	Lästa abstract	Läst fulltext	Använd litteratur
Genus AND didaktik	201	5	1	1
Genus* AND didaktik	1736			
Genus AND jämställdhet	13	4	3	2
Genus* AND jämställdhet	20	2	2	1
Skönlitteratur AND identitet	8	1	1	0
Svenskundervisning AND läroplan	2	1	0	0
Svenskundervisning AND skönlitteratur	2	2	1	1

Svenskundervisning AND språk	46	8	2	1
Svenskundervisning	64	6	3	2

Tabell 2. Sökningar i LIBRIS.

Avgränsning – svenska titlar, forskning i Sverige, enbart litteratur publicerad efter 2000.

Sökord	Antal träffar	Lästa abstract	Läst fulltext	Använd litteratur
Genus AND svenskundervisning	2	1	1	1
Genus* AND svenskundervisning	247			
Genus AND skönlitteratur	431	5	1	1
Genus* AND didaktik	81	10	2	1
Genus AND lärare	17	3	0	0
Genus AND jämställdhet	11	2	2	1
Svenskundervisning AND skönlitteratur	79	3	1	1
Svenskundervisning AND identitet	26	3	0	0

Tabell 3. Sökning i ERIC.

Avgränsningar: peer review, databasen innehåller en större mängd titlar och för att underlaget skulle vara hanterbart gjordes ytterligare en avgränsning och endast texter som publicerats de senaste 10 åren aktualiserades.

Sökord	Antal träffar	Lästa abstract	Läst fulltext	Använd litteratur
Intertext* AND gender* AND young adults	5	3	1	1
Young adult AND "gender identity" AND stereotypes	25	3	0	0

5.9 Kedjesökning

Det fält som studien befinner sig inom är sparsamt undersökt och därmed finns ett begränsat antal forskningstitlar att tillgå. För att hitta fler utbildningsvetenskapliga texter genomfördes en kedjesökning på fritextord (Hartman, 2003). De fritextord som användes i kedjesökningen var till exempel *genusstudie*, *normer* och *identitet*

som hittades genom att det var ord som ingick i titlar från de systematiska sökningarna i databaserna, titlar som av olika anledningar valdes bort på grund av ålder eller för att de inte ansågs ha relevans för den här studien (se bilaga 1–3). Relevanta titlar för studien hittades även i referenslistor vilket i sin tur ledde till kedjesökningar.

Den första kedjesökningen i referenslistor resulterade i att Ulfgard (2002) studie påträffades. Den andra kedjesökningen utgick från titlar som hittades i Skolverkets (2019) *Perspektiv på litteraturundervisningen* där Graske och Lundströms (2016) artikel *Att välja texter* finns med, samt Brozos (2019) artikel *Att lyfta oengagerade och lågpresterande pojkars läsning*. Studiens tredje kedjesökning var att söka på de författare som kom upp flera gånger i den systematiska sökprocessen men valdes bort från studien eftersom litteraturen var publicerad före år 2000 och därmed ansågs bygga på data som var för gammal och därmed var inaktuell. Hultins (2006) studie är ett exempel på detta. En annan forskare som söktes på i en kedjesökning var Molloy som har publicerat litteratur efter sin avhandling 2002 som berör svenskdidaktik och genus i samband med läsning, men då den litteraturen är publicerad hos Studentlitteratur ansågs den inte uppfylla urvalskriterierna. Kedjesökningen genomfördes genom att söka på författarens namn med syftet att hitta mer aktuell forskning och titlar som publicerats senare av samma författare.

5.10 Resultat av sökprocessen

Sammanlagt gav sökningen i databaserna DiVA och LIBRIS 29 träffar som hade relevans för studiens syfte och frågeställningar. Sökningarna redovisas i tabell 1–3 samt i Bilaga 1–3 där sökord och antal träffar visar vilka kombinationer av sökord som resulterade i lämpliga träffar. Då samma titlar återkom i flera av sökmotorerna representerar dessa 29 träffar tio intressanta publikationer som hade en hög relevans för den här litteraturstudien. I steget därefter lästes sammanfattningarna av litteraturen som hittats för att se om den passade studiens syfte och frågeställningar. Om det verkade vara så skumlästes publikationen för att se om den passade för studien. I det här steget valdes en del publikationer bort eftersom de inte ansågs kunna bidra till studien på ett relevant sätt. De fokuserade på yngre åldrar eller var litteraturstudier som saknade genusperspektiv. Ett upplevt problem var att få studier påträffades som har genomförts inom svenskdidaktiken och som har ett genusperspektiv efter år 2010. Mot denna bakgrund är det endast en studie som har publicerats efter år 2000, nämligen Alkestrand (2016).

De titlar som slutligen blev kvar efter urvalsprocessen, då de ansågs uppfylla alla krav för den här studien och ansågs kunna svara på studiens frågeställning och syfte, var dessa nio:

- Alkestrand, Malin. (2016). *Magiska möjligheter: Harry Potter, Artemis Fowl och Cirkeln i skolans värdegrundsarbete*.
- Ambjörnsson, Fanny. (2007). *I en klass för sig – Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*.
- Graeske, Caroline. (2006). *Värdefull eller värdelös? Om värdegrund och genus i läromedel i svenska*.
- Hultin, Eva, (2006). *Samtalsgenrer i gymnasieskolans litteraturundervisning: en ämnesdidaktisk studie*.

- Munck, Kerstin, (2006). *Mångfald, text och värdegrund Ett ämnesdidaktiskt perspektiv: svenskämnet.*
- Ulfgard, Maria (2002). *För att bli kvinna – och av lust. En studie i tonårsflickors läsning.*
- Olin-Scheller, Christina, *Mellan Dante och Big Brother – En studie om gymnasieelevers textvärldar*, (2006). Karlstads universitet.
- Molloy, Gunilla, (2002). *Läraren – Litteraturen – Eleven. En studie om läsning av skönlitteratur på högstadiet.*
- Lundström, Stefan (2007). *Textens väg: Om förutsättningar för texturval i gymnasieskolans svenskundervisning.*

5.11 Kvalitet och den valda litteraturen

En systematisk litteraturstudie är en kvalitativ forskningsmetod som kräver att forskaren har ett objektiva förhållningssätt till sitt material. Det är av största vikt att studiens valda litteratur håller en hög kvalitet då denna studie bygger på sammanställningar och analyser av den tidigare forskningen. För att systematisera innehållet och sammanställa forskningspublikationerna gjordes en innehållsanalys när urvalet väl var klart. Detta gjordes för att sammanställa innehållet ur olika aspekter.

Enligt Eriksson Barajas (2013) kan en hög kvalitet säkerställas genom att studien utgår från ett större forskningsmaterial och att undersökningen följs upp under en längre tid samt att den har tydligt formulerade frågeställningar (Eriksson Barajas, 2013). Den här studien har tydligt formulerade frågeställningar som berör svenskdidaktiken som område och påvisar avgränsningen med studiens fokus på skönlitteratur i relation till jämställdhetsfrågor och genus. Studien utgår dessutom från ett större forskningsmaterial som utgörs av publikationer författade av nio olika forskare med så väl vetenskapliga artiklar, avhandlingar samt en rapport. Författarna till dessa publikationer är välkända inom svenskdidaktiken som område eller genusvetenskapen som område vilket ger den här studien ett gediget underlag. Då de krav som Eriksson Barajas (2013) menar är god kvalitet har använts i bedömningen av den utvalda litteraturen som utgör själva grunden i den här studien, anses det därmed att denna undersökning uppfyller kraven för en god kvalitet.

En systematisk litteraturstudie sammanfattar och kommenterar de publikationer som finns inom ett område, därmed blir den undersökning som grundas på de titlar som framkom genom den systematiska litteraturstudien evidensbaserad (Eriksson, Barajas, 2013). Den här studien som undersöker litteraturundervisning inom svenskdidaktiken i relation till genus, bygger på evidens vilket i sin tur ger studien kvalitet. Finns det brister i datainsamlingen påverkar det undersökningen och undersökningens resultat (Eriksson Barajas, 2013). I det här fallet är den här studiens syfte att sammanställa publikationer som studerat svenskdidaktik med fokus på svensklärares möjligheter att på olika sätt arbetar med skönlitterära texter i sin undervisning. De publikationer som valts till den här studien har på olika sätt studerat hur svensklärare använder skönlitteratur som utgångspunkt för att samtala om jämställdhetsfrågor och genus.

Något som skulle kunna upplevas som en brist är att publikationerna är upp till tjugo år gamla och att de flesta publicerades före år 2010, detta är ett resultat av att

svenskdidaktiken och undervisning om genus och jämställdhetsfrågor i relation till skönlitteratur är sparsamt undersökt och endast ett fåtal undersökningar har genomförts. Men om något påvisar detta att det här är ett område som behöver undersökas mera.

5.12 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

Enligt Fejes och Thornberg (2015) används ofta *validitet* som begrepp för att beskriva kvalitet i forskning. ”Begreppet validitet refererar till i vilken utsträckning den forskning som utförs och den eller de metoder som används verkligen undersöker det som avses att undersökas.” (Fejes, Thornberg, 2015, s. 258–259).

För att säkerställa att studien för en god analys ska studiens resultat uppnå en hög reliabilitet. En reliabilitet och trovärdighet får studien genom att titlarna har tagits fram på ett systematiskt sätt, men även på grund av att den som sammanställer resultaten förhåller sig till titlarna på ett objektivt sätt (Eriksson Barajas, 2013). En systematisk litteraturstudie sammanfattar och kommenterar de publikationer som finns inom ett område, därmed blir den undersökning som grundas på de titlar som framkom genom en systematisk litteraturstudie evidensbaserad (Eriksson Barajas, 2013). I relation till den här studien har datainsamlingen varit systematisk och har gått till väga enligt den praxis som bland andra Eriksson Barajas (2013) förespråkar. Resultaten har presenterats på ett objektivt sätt och den databassökning som genomfördes gav upphov till titlar som kan besvara undersökningens syfte och frågeställningar. Mot den bakgrunden kan den här studien anses ha en hög validitet.

Den här studien vill beskriva ett forskningsläge inom svenskdidaktiken som fält med fokus på genus och jämställdhetsfrågor i relation till skönlitteratur. Graden av generaliserbarhet förklarar Eriksson Barajas (2013) och Fejes och Thornberg (2015) som den möjlighet underlaget ger för forskaren att dra slutsatser om forskningsfältet. För den här studien innebär det att den systematiska litteratursökningen har lett fram till ett material som ger en möjlighet att dra slutsatser om det sammanhang som urvalet ingår i. För att underlaget i den här studien ska ha god generaliserbarhet bör urvalet vara tillräckligt stort. Som Graeske (2010) påvisar har få undersökningar genomförts inom det här fältet vilket ger en brist på resultat i den systematiska litteratursökningen. Avsaknaden av forskning inom området kan däremot peka på tendenser inom området och på sätt ses som möjligheter till framtida generaliseringar.

6 Resultat

Detta kapitel presenterar resultat från den valda tidigare forskningen i relation till undersökningens syfte att bidra med kunskap om hur litteratur väljs och används som utgångspunkt för samtal om normer, genus och identitet i svenskämnet. Med utgångspunkt i tidigare forskning diskuteras språkets betydelse för hur normer, genus och identitet kommer till uttryck i undervisningen och textläsningen. De frågeställningar som undersöks är vad den tidigare forskningen aktualiserar angående lärarens litteraturval som utgångspunkt för samtal om normer, identitet och genus i svenskämnet. Vilken betydelse kan språk och samtal ha när det gäller hur normer, genus och identitet behandlas i undervisningen samt hur diskuteras genus i samband med läsning?

6.1 Normer, genus och identitet i svenskämnets texter

Enligt Lundström (2007) är lärarens val av texter betydelsefullt för undervisningens utformning. Det är betydelsefullt för eleverna vilka texter som väljs och hur dessa används i undervisningen. Lundström (2007) anser att styrdokument som var aktuella mellan 1970 – 2005 har påverkat innehållet i undervisningen och urskiljer en tendens att eleven går från att ses som ett objekt för kunskap till ett subjekt som skapar sin egen kunskap. När det gäller skönlitterära texter i undervisningen menar Lundström (2007) att synen på texterna och hur lärare resonerar kring sina val av skönlitterära texter har rört sig från att ha varit delvis förbestämt till att en del texter förknippas med ett kulturellt kapital och därför bör ingå i undervisningen.

Olin-Scheller (2006) utgår från McCormicks teori för att närma sig mötet mellan läsarens och textens repertoarer och uppmärksammar spänningsfältet som uppstår mellan läsaren och texten. Olin-Scheller (2006) förklarar att det kan vara en nyckel till att förstå varför den litteratur som eleverna läser i skolan tas emot på ett sätt, medan den som de väljer att läsa själva utanför skolans kontext tas emot på ett annat. Olin-Scheller (2006) anser att det är vanligt förekommande att litteraturundervisningens skönlitterära texter inte matchar med eleverna och att elevers litterära världar inte stötts i tillräcklig utsträckning. Hennes resultat vill även påvisa att tjejer får problem med identifiering och uttrycker en brist av kvinnliga perspektiv i litteraturundervisningen.

Detta möte mellan eleven och texten aktualiserar även Ulfgard (2002). Hon undersöker hur tjejer på tre olika skolor förhåller sig till läsning på fritiden och menar att den läsning som sker i undervisningen tas emot annorlunda än den som sker på fritiden när eleverna själva väljer vad de ska läsa.

Noveller, dikter och utdrag ur texter ingår i läromedlen för svenska samtidigt som de i sig även utgör läromedlet i ämnet. Graeske (2010) gör nedslag i tre läromedel i svenskan på gymnasiet och hennes undersökning påvisar att den heterosexuella normen är tydlig i dagens läromedel. Den bakomliggande anledningen till Graeskes (2010) undersökning är rapporter från bland annat Skolverket och Delegationen för jämställdhet i skolan, vilka påvisar brister i läromedel gällande genusperspektiv och skolans värdegrund. Enligt Graeske (2010) är det snarare uppgiftskulturen och lärarens val av texter som varit fokusområde i forskningen när det gäller undervisningen i svenska, inte att granska läromedel. Graeske (2010) menar att många läromedel förmedlar stereotypa bilder av manlighet och kvinnlighet, bland

annat på grund av att det främst är manliga författare och manliga karaktärer som lyfts i litteraturen, men det hindrar inte läraren att diskutera detta med eleverna eller att använda annan skönlitteratur än den som nämns i läromedlen. Graeske (2010) poängterar dock att det faktum att ett läromedel saknar värdegrundsperspektiv betyder inte per automatik att undervisningen som utgår från läroboken saknar ett värdegrundsperspektiv. Däremot menar hon att det inte räcker med att använda endast ett läromedel i undervisningen, det behöver kompletteras med annat material från andra källor. Även om läromedlen inte aktualiserar genus och identitet hindrar inte det läraren från att aktualisera didaktikens centrala frågor: *Vad läser vi, hur läser vi, och varför?* Hon aktualiserar dock att noveller och utdrag ur texter är en del av läromedlen, vilka läraren kan byta ut om så önskas.

6.2 Språkets och samtalets roll i diskussioner om normer, genus och identitet

Ett lämpligt sätt att närma sig frågor som genus och jämställdhet mellan kvinnor och män i ämnet svenska är genom skönlitterära texter, anser Hultin (2006). Hon har forskat på samtalet som förs i klassrummet i samband med läst skönlitteratur och följde fyra lärare under läsåret 2003–2004. Med deltagande observationer som metod konstaterade Hultin (2006) att de fyra lärarna hade fyra olika sätt att se på vad samtalet i klassrummet var. Gemensamt för de olika samtalsgenrererna var dock att läraren var den styrande rösten i klassrumssamtalen. Enligt Hultin (2006), behöver den skönlitterära texten sättas in i ett sammanhang för att få liv, vilket hon anser att den får genom klassrumssamtalen.

Molloys (2002) undersökning visar att det är i mötet mellan eleven, läraren och litteraturen som textens mening och betydelse skapas. Hon har ett receptionsteoretiskt perspektiv på ämnesdidaktiken och menar att etnicitet, klass och kön är faktorer som påverkar elevens förståelse för samt upplevelse av den skönlitterära texten. Molloy (2002) har studerat hur hon uppfattar att eleven förstår och svarar på lärarens mål med litteraturundervisningen – i relation till vad lärarens mål med undervisningen var. Det hon kommer fram till är att undervisningen inte alltid blev som läraren tänkt sig och att eleverna kanske egentligen ville diskutera andra frågor än vad läraren hade planerat. Molloy (2002) betonar betydelsen för eleven hur läsningen har kopplats till skrivuppgifter och för hur elevtexterna används i klassrumssamtal. En fördel för svenskämnet är, enligt Molloy (2002), möjligheten att arbeta ämnesöverskridande och öppna för samarbeten med samhällskunskapen kring textsamtal.

Skönlitteraturen kan vara en guldgruva om den används rätt, anser Hultin (2006) och med avstamp i skönlitterära texter kan klassrumssamtalen utgå från karaktärerna och handlingen utan att diskussionen på något sätt behöver handla om eleverna. Men en förutsättning för att det ska fungera, anser Hultin (2006), är att läsningen bygger på igenkänning och att syftet med undervisningen är att eleverna ska koppla texten till sina liv och upplevelser. Den fördel som skönlitteraturen har är att även om handlingen är påhittad aktualiseras tematik som rasism, sexism och jämställdhet eller etiska dilemman som karaktärerna ställs inför. Läraren kan därigenom diskutera eller belysa maktstrukturer med eleverna som kopplas till ett sammanhang i undervisningen, som samhällsnormer (Hultin 2006).

Även Munck (2006) anser att skönlitteratur kan vara en utgångspunkt för samtal om jämställdhetsfrågor och genus i undervisningen, men hur svensklärare använder skönlitteratur som utgångspunkt för att samtala om jämställdhetsfrågor och genus är betydande för resultatet. Det här är inte minst betydande för elever som skapar genus och identitet i relation till den lästa skönlitterära texten, enligt Munch (2006).

Vilken syn läraren och styrdokumentet har på kultur och normer är viktigt för hur texterna blir lästa, menar Lundström (2007). Det handlar om kultursyn men också om identitetsskapande. Lundströms (2007) undersökning visar en tydlighet när det gäller hur skolkulturen påverkar valet av skönlitteratur till undervisningen. Skillnaderna är dessutom stora när det gäller hur klassrumssamtalen i samband med texterna utformas. De bilder av verkligheten som skapas i skönlitteratur gör det möjligt för läsaren att forma en bild av sig själv, menar Lundström (2007). Det räcker det inte att bara studera vilka texter som används i klassrummet för att kunna säga någonting om undervisningen, ”För att få en förståelse för varför texten nått fram dit krävs också att man studerar hur den används”, (Lundström, 2007, s. 72). Att handlingen och karaktärerna kan kopplas till elevernas liv gör att eleverna kan identifiera sig med karaktärerna. Möjligheten att diskutera tematiken i den skönlitterära texten möjliggör för lärare att hålla etiska diskussionen med eleverna utan att det riskerar att bli personligt.

6.3 Genus i relation till läsning

Det finns ingen korrekt läsning av ett verk och av den anledningen är varje elevs läsning både unik och värdefull, menar Ulfgard (2002) som studerat hur genus skapas i relation till skönlitterära texter. Hur tjejerna som hon har följt tolkar en text menar Ulfgard (2002) beror på vad de har med sig in i mötet med texten. Det är viktigt för hur skönlitterära texter tolkas och för elevernas förmåga att kunna identifiera sig med karaktärerna eller inte (Ulfgard, 2002). Med utgångspunkt i intervju och observation som metoder beskriver Ulfgard (2002) sammanhangen och skillnaderna mellan läsgrupperna som att läsningen skapar och befäster olika bilder av genus och att de ser läsning som något typiskt kvinnligt. Det som Ulfgard (2002) kommer fram till är att tjejerna läser både för att bli kvinna, där litteraturen ses som en inskolning i könsrollen, men de läser även för att det är en lustfylld aktivitet.

I sin studie undersöker Ambjörnsson (2007) hur detta skapande av genus främst sker i interaktionen mellan tjejerna och i samtalen dem emellan, men hon tar även upp populärkulturens inverkan samt hur genus skapas i relation till läsning av skönlitteratur. Idag möter unga människor berättelser genom att bland annat läsa skönlitterära texter i skolan och på sin fritid. Till skillnad från Ulfgard (2002) är inte Ambjörnssons (2007) ambition att studera genus i relation till läsningen men Ambjörnsson (2007) lyfter i sin studie hur genus skapas i relation till läsningen som ett av flera exempel. Det exempel som Ambjörnsson (2007) använder för att belysa hur genus skapas i relation till läsning är hur killarna och tjejerna i hennes studie diskuterar homosexualitet i skönlitteratur med utgångspunkt i en bok de har läst är *Stjärnor utan svindel* skriven av Louise Boije af Gennäs. Medan de tjejer i klassen som deltog i diskussionen uttryckligen uppskattade läsningen är det däremot framför allt en kille som tvärtomot tjejerna uttrycker sig negativt. Detta menar Ambjörnsson (2007) är ett av flera uttryck för att det är heterosexualitet som är normen för hennes undersökning. Ambjörnsson (2007) belyser genom fler exempel hur den

heteronormativa ordningen skapar ramarna för genusystemet där isärhållandet upprätthålls mellan det manliga och kvinnliga, den normativa heterosexualiteten gentemot den avvikande homosexualiteten, svensk eller utlandsfödd (Ambjörnsson, 2007).

Ulfgard (2002) har undersökt läsningen ur ett genusperspektiv och det hon kommer fram till är att läsningen fyller ett behov för många tonårsflickor. Speciellt är det vad de fyller i själva i det här tomrummet som finns i alla texter, som Ulfgard (2002) lägger vikt vid. Det är dock en skillnad i läsningen av litteratur som eleven valt själv och läser på sin fritid och den litteratur som måste läsas i relation till undervisning. Den egenvalda skönlitteraturen förklarar Ulfgard (2002) att hon upplever att eleverna ser som mer lustfylld medan eleverna upplever ett motstånd gentemot att läsa den skönlitteratur som skolan har valt. Ulfgard (2002) hänvisar till Iser's teorier om att läsaren fyller i tomrummet mellan orden med sina egna erfarenheter.

Någon som vill lyfta valet av fantasy i undervisningen är Alkestrand (2016). Hon undersöker hur tre fantasyserierna för barn och ungdomar - J. K. Rowlings Harry Potter-serie (1997-), Eoin Colfers Artemis Fowl-serie (2001–2012) samt Mats Strandbergs och Sara Bergmark Elfgrens Engelsförstrilogi (2011–2013) - kan fungera som utgångspunkt för arbetet kring genus och jämställdhet i klassrummet, vilket gör hennes forskning relevant för den här studien. Med stöd i receptionsforskning bland annat argumenterar hon för hur litteratsamtal i klassrummet kan öppna för samtal kring jämställdhetsfrågor:

motstridigheter och spänningar i texten utgör utmärkta startpunkter som gör det möjligt för läsaren att fundera över sina egna förgivettaganden och inta ett kritiskt förhållningssätt till värdegrundsfrågor. (Alkestrand, 2016, s. 70).

I sin textanalys skiljer hon mellan explicita ideologier (de budskap som författaren vill föra fram) och de implicita ideologierna (de budskap som texten innehåller men som författaren inte hade för avsikt att ge uttryck för). Alkestrand har genomfört en textanalys och de slutsatser som dras är att fantasy kan vara en utgångspunkt för textsamtal om jämställdhetsfrågor i undervisningen. De anledningar som hon nämner är att fantasy som genre vanligtvis har helt andra maktstrukturer än den verklighet som eleverna lever i. Alkestrand (2016) anser att eleverna genom att läsa om en värld där till exempel kvinnan är norm, eller ett samhälle där magi är det normala, kan elevernas och vårt samhälles normer och bilder av verkligheten diskuteras. Det förutsätter dock, menar Alkestrand (2016), att läraren kan förankra litteraturen hos eleverna och koppla den magiska världen till elevernas vardag, samt låta dem upptäcka normer i sin omvärld genom den magiska världen. När vi jämför normer i fantasy med våra egna liv kan etiska diskussionen i klassrummet vara möjliga eftersom läraren kan utgå från konkreta situationer från boken, där samhället och normerna är annorlunda mot dem som eleverna möter i sina liv och i sin vardag. Det möjliggör för klassen att jämföra verkligheten med fantasins värld, enligt Alkestrand (2016).

7 Diskussion

Detta kapitel undersöker vad de olika forskarna aktualiserar kring hur litteratur väljs och används som utgångspunkt för samtal om normer, genus och identitet i svenskämnet. Språkets betydelse aktualiseras angående hur normer, genus och identitet kommer till uttryck i svenskundervisningen och textläsningen. Diskussionen är delad i två delar där den ena behandlar den valda metodens förutsättningar för att ta fram ett underlag med hög kvalitet, medan den andra delen behandlar resultaten från den tidigare forskningen.

7.1 Metoddiskussion

Att hitta studier som på något sätt undersöker svensksdidaktiken ur ett genusperspektiv visade sig tidigt vara problematiskt. Att ta bort ordet "genus" eller "genusanalys" i sökningarna genererade fler träffar som behandlade skönlitteratur i svensksdidaktiken, men de saknade genusperspektiv och ansågs därför inte vara relevanta för den här studien. Detta påverkar studiens resultat bland annat då en hel del äldre titlar har inkluderats eftersom flera genusstudier genomfördes runt millennieskiftet. Titlarna som sökprocessen genererade valdes ut enligt de krav som ställts på relevans i förhållande till studiens syfte och frågeställningar. För att finna fler relevanta titlar kompletterades av den systematiska sökningen i databaser med en kedjesökning och fler titlar hittades i de utvalda studiernas referenslistor.

En styrka med en systematisk litteraturstudie som metod är att litteratursökningen har gjorts systematiskt och den valda forskningen blir titlar som bäst passar den studie som forskaren vill genomföra. En sådan systematisk sökning leder till att forskaren med större sannolikhet hittar alla relevanta publikationer inom ett visst forskningsområde. Detta innebär att forskaren inte missar tidigare studier av betydelse inom det valda forskningsfältet. En nackdel med metoden är att studiens underlag behövde kompletteras med en kedjerökning för att på så sätt finna ett tillfredsställande antal titlar till studien. Mot denna bakgrund undrar jag om en systematisk litteraturstudie trots allt var den bästa metoden att använda för att uppnå den här studiens syfte och frågeställningar. En annan metod hade kanske varit bättre lämpad i det här fallet? Exempelvis hade en sociokulturell analys möjliggjort ett synliggörande av eleverna som deltagare i en undervisningsmiljö med andra elever där samarbete och interaktion är grundläggande för inläringen (Dysthe 2003; Säljö, 2010). Detta hade med fördel kunnat lyfta klassrumsdiskussionerna i relation till elevernas läsning.

För att säkerställa att den systematiska sökningen resulterade i rätt titlar för studien gjordes innehållsanalyser där relevanta teman och mönster i litteraturen har noterats och sammanställts. I enlighet med den kvalitativa studiens form framkom dessa teman under läsningen och var inte redan på förhand bestämda. En avgränsning som gjordes var att begränsa litteraturen till forskning som hade bedrivits i en svensk kontext och i svenska skolor. Det har varit betydande för att litteraturen skulle ses som relevant för studiens syfte och frågeställningar men denna avgränsning har skett på bekostnad av en möjlighet att studera syftet och frågeställningarna i en internationell kontext eller att kunna göra en jämförelse mellan de nordiska länderna. Det genomfördes även sökningar i internationella databaser som ERIC då den svenska forskningen inom fältet var begränsad. Sökningen i ERIC genererade i en publikation av intresse som möjliggjorde en inkludering av forskning utförd

internationellt och som var relevant för studien där den svenska skolan utgjorde en kontext. De tidigare sökningar i DiVA genererade även det material som sökningen i ERIC framkom med då flera publikationer återkom i flera träffar och i flera sökmotorer. Att även inkludera studier i grundskolan och högstadiet gav ett bredare underlag än vad träffarna på enbart gymnasieskolan genererade.

Den systematiska sökningen har genomförts på ett sådant sätt att all aktuell forskning inom detta område troligtvis har hittats. Men det har genomförts ett fåtal genusstudier inom svenskdidaktiken och till en början var intentionen att enbart använda forskning som var tio år gammal som äldst, men denna avgränsning ändrades för att sökningen skulle resultera i fler titlar. Avgränsningen justerades till att även inkludera titlar från år 2000 och framåt vilket gör att de äldre studierna som denna litteraturstudie bygger på kan uppfattas som inaktuell. Undersökningar som är publicerade för över tjugo år sedan borde vara inaktuella eftersom det händer mycket i samhället under en tjugoårsperiod som påverkar skolan. Bland annat har läroplanen förnyats. Ett annat sätt att se på detta är att genusstudier i skolkontext är nödvändiga och att det tunna resultatet visar att fler studier behövs.

För att sammanfatta, i relation till den här studiens syfte och frågeställningar genomfördes en systematisk sökning i databaser efter de parametrar som förknippas med den systematiska litteratursökningen. Resultaten av den vetenskapliga litteraturen som framkom genom sökningen sammanställdes och när de hade bedömts hålla en hög kvalitet sammanställdes titlarna i en innehållsanalys. Den innehållsanalys som genomfördes kopplade de olika titlarna till studiens syfte och frågeställningar. Genom den systematiska sökningens kombination av sökord i databaserna har sökningen resulterat i forskning som är granskad och som ringar in undersökningens syfte och frågeställningar. Den systematiska sökningen har genererat tidigare forskning av hög kvalitet som är aktuell för denna undersökning, men avgränsningarna innebar även begränsningar som har påverkat studiens resultat. En utökad sökning skulle ha kunnat resultera i fler titlar med risken att detta hade lett till att materialet förde studien bort från sitt fokus på genus. Även studier som genomförts i grundskolan hade kunnat inkluderas för att få ett bredare underlag, men dessa titlar valdes bort för att behålla fokus på studiens syfte och frågeställningar.

7.2 Resultatdiskussion

Med utgångspunkt i tidigare forskning diskuteras hur normer, genus och identitet kan komma till uttryck i undervisningen och textläsningen. Studiens frågeställningar undersöker den tidigare forskningen angående lärarens litteraturval och den undervisning som bedrivs i relation till normer, genus och identitet. Vilken betydelse kan språk och samtal ha när det gäller normer? Hur behandlas genus och identitet i samband med läsning?

7.2.1 Skönlitterära texter och språk i svenskundervisningen

Lärarens val av texter kan påverka elevernas syn på genus och normer samt identitet. I svenskan som ämne menar Skolverket (2022) att det är med hjälp av skönlitteraturen som människor lär känna sin omvärld och sig själva. Undervisningen i svenska ska ge eleverna en möjlighet att använda skönlitteratur som källa till självinsikt och förståelse för andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar. Något som Rosenblatt (2002) påpekar

är hur läsningen påverkas av det som sker i läsarens liv vid läsningen. Även elevens förkunskaper och förutsättningar spela in i mötet med texten. Om läsningen ska bidra till att elevens erfarenheter ska vidgas blir det ett problem om läsaren inte kan relatera till innehållet i skönlitteraturen. Detta menar Rosenblatt (2002) påverkar läsningen negativt. Mot den bakgrunden är det viktigt att den som har valt texten har gjort ett genomtänkt val. Det ställer inte bara krav på att litteraturen som har valts är lämplig, elevens bakgrund och förutsättning att läsa romanen bör matcha med den valda romanen (Rosenblatt 2002).

Vårt sätt att se på omvärlden bestäms av språket, hävdar Nordenstam (2003, s.7) och beskriver språk som ett mänskligt kommunikationssystem. När detta uttalande sätts i relation till Hirdmans (2003) teorier om isärhållandets princip och att mannen är norm i vårt språk anser jag att det behöver sättas i relation till läsning och undervisningen som handlar om skönlitteratur. Det är betydelsefullt att som lärare beakta hur den valda litteraturen beskriver det manliga och det kvinnliga samt det som är däremellan. Det är även detta jag finner intressant, möjligheten att diskutera våra normer kring genus och kön samt jämställdhet genom en jämförelse med bokens värld. På vilka sätt kommenterar den valda romanen samhällsnormer? Hultin (2006) närmar sig detta och menar att den skönlitterära texten behöver sättas i ett sammanhang. För att förtydliga mitt resonemang aktualiserar jag att genus handlar om de sociala och strukturella skillnaderna mellan det kvinnliga och det manliga, i enighet med Hirdmans (1988) teorier och påpekar att genuskontrakten utgör oskrivna regler för hur killar och tjejer ska bete sig och agera mot varandra i olika situationer. Genussystemet förklarar att killar och tjejer använder olika ord, att de för sig olika och ser ut på olika sätt (Hirdman, 1988).

För att beskriva hur genus är en performativ handling som skapas i samverkan mellan socioekonomisk bakgrund, sexualitet och etnicitet även i gymnasieskolan används Ambjörnssons (2007) forskning. Hon har studerat hur gymnasietjejer vid två olika gymnasieprogram skapar genus och poängterar att genus är något som ständigt skapas och återskapas i interaktionen mellan människor. Ett av många exempel där detta blir synligt är när Ambjörnsson (2007) beskriver ett samtal om populärkultur och skönlitteratur. Hon menar att tjejerna på olika sätt förhåller sig till normen och att det hör ihop med den heteronormativa genusordningen. Alltså att tjejerna i hennes studie skapar sitt kvinnliga genus i förhållande till normen som utgörs av en heterosexuell, vit kvinna av medelklass. Det exempel Ambjörnsson (2007) använder i studien och som jag syftar på här är framförallt när Ambjörnsson belyser hur killarna och tjejerna i hennes studie diskuterar homosexualitet i skönlitteratur. Medan tjejerna beskrivs som intresserade och som att de uppskattande kan diskutera en roman som de har läst som handlar om lesbisk kärlek är reaktionen inte lika positiv bland killarna i klassen.

Enligt Ambjörnsson (2007) skapar den heteronormativa ordningen ramarna för genusystemet där isärhållandet upprätthålls mellan det manliga och kvinnliga, den normativa heterosexualiteten gentemot den avvikande homosexualiteten. Det var dessa som Ambjörnsson (2007) menade kom till uttryck i den situationen, om jag tolkade det rätt. Hon menar i enighet med Hirdman (2003) att genusystemet bygger på en lång historia och på sociala regler, det är dessa som beskriver hur genus är en social skapelse och som uttrycks i skolan som arena genom en diskussion om en handling och karaktärerna i en roman. Dessvärre aktualiserar Ambjörnsson (2007)

inte lärarens reaktion i det fallet eller hur samtalet fortlöpte kring detta i klassrummet.

Det är inte enbart tjejer som påverkas av hur genus och jämställdhet beskrivs i skönlitteratur – det är även betydande för killarna. Enligt Brozo (2019) spelar skönlitteraturen en betydande roll för eleverna i deras skapande av genus. Om litteraturen har snäva uppfattningar om maskulinitet leder detta till en begränsande syn på genus, därför är det betydelsefullt att eleverna läser litteratur som har icke-stereotypa karaktärer, då de enligt Brozo (2019) kan hjälpa till att motverka myter kring maskulinitet. Ett problem uppstår när läromedel förmedlar stereotypa bilder av manlighet och kvinnlighet. Detta görs främst genom att manliga perspektiv aktualiseras över kvinnliga och de strategier som används för att förklara valen av litteratur beror på att mycket ansvar läggs på enskilda lärare att forma sin undervisning. Stereotypa bilder av killar och tjejer blir problematiskt för undervisningen då skolan ska vila på en demokratisk grund. Den skönlitteratur och de samtal som förs i undervisningen bör erbjuda eleverna vidgade perspektiv.

Enligt ämnesplanen ska eleverna med skönlitteraturens hjälp lära känna sin omvärld (Lgy 11) och enligt Lundström (2007) är lärarens val av texter betydelsefullt för undervisningens utformning. Lärarens val av texter blir, enligt Lundström (2007), medskapande i ett kulturarv och det är betydelsefullt för eleverna vilka texter som väljs och hur dessa används i undervisningen. Den uppfattning jag får är att genusordningen även i sig är ett kulturarv och att genusmönster både kan befastas och ifrågasättas genom litteraturundervisningen.

7.2.2 Klassrumsdiskussioner om svåra ämnen

Klassrumssamtalen och diskussionerna i samband med läst skönlitteratur styrs av lärarens röst, enligt Hultin (2006), och den skönlitterära texten bör sättas i ett sammanhang för att den ska få liv. Till vem vänder sig texten genom språkbruk och exempel? Förekommer det stereotyper, vem har skrivit texten och vilkas perspektiv är det som uttrycks i texten? Enligt läroplanen ska undervisningen i svenska förmedla kunskaper och förankra grundläggande demokratiska värderingar, (Skolverket, 2022) vilket inte uppnås om karaktärer enbart är manliga eller bara förstärker isärhållandets princip. För att kunna diskutera samhället ur ett genusperspektiv behöver andra perspektiv än vita heterosexuella personer aktualiseras (Hultin, 2006). För det är i mötet mellan eleven, läraren och litteraturen som textens mening och betydelse skapas. Etnicitet, klass och kön är faktorer som påverkar elevens förståelse och upplevelse av skönlitteraturen.

Enligt Molloy (2002) vill eleverna gärna diskutera svåra ämnen, men det kan innebära andra frågor än vad läraren hade planerat. Därför betonar Molloy (2002) betydelsen av skrivuppgifternas utformning och den fördel för svenskämnet har att arbeta ämnesöverskridande vilket ger en chans att diskutera frågor som engagerar eleverna. Skönlitteraturen kan vara en guldgruva om den används rätt och klassrumssamtalen får en möjlighet att utgå från karaktärerna och handlingen utan att diskussionen på något sätt behöver handla om eleverna. Men en förutsättning för att det ska fungera anser Hultin (2006) är att läsningen bygger på igenkänning och att syftet med undervisningen är att eleverna ska koppla texten till sina liv och upplevelser.

Hur svensklärare använder skönlitteratur som utgångspunkt för att samtala om jämställdhetsfrågor och genus är betydande för resultatet. Fördelen med skönlitteratur är att berättelserna engagerar den som läser och när läsningen sätts i ett sammanhang kan diskussionen i klassrummet utgå från konkreta situationer, anser Munch (2006). Men klassrumssamtalet får inte bli moraliserande på något sätt från lärarens håll (Munck 2006, s. 73). Munch anser dock att det inte handlar om vilken litteratur läraren väljer utan hur litteraturen används och i vilket sammanhang den sätts.

Ambjörnssons (2007) studie kan hjälpa till att avslöja hur processen med att skapa genus är sammanflätad med ideal och föreställningar. Tjejernas identitet är en blandning av olika sociala strategier samtidigt. Under studiens gång har läsningen, enligt Ambjörnsson (2007), öppnat för frågor som upptar deltagarnas funderingar kring utseende och normer kring hur de som flickor förväntas vara. Exemplet som hon lyfter med romanen *Stjärnor utan svindel* är ett tillfälle där litteratur kan utgöra en utgångspunkt för samtal kring genus, jämställdhet och normer. Svenskan som ämne handlar om språk och litteratur, därför är det betydande att studera dessa ur ett genusperspektiv. Det är intressant att se på språket med utgångspunkt i Hirdmans (2003) teorier om isärhållandets princip eftersom det enligt henne är där som skillnaden mellan det manliga och kvinnliga blir synligt. Om mannen är norm i vårt språk, som Hirdman (2003) anser, är det ännu mer intressant att se vad den tidigare forskningen aktualiserar kring hur lärare kan använda detta för att diskutera genus och jämställdhet.

Alkestrand (2016) menar att fantasyserier kan fungera som utgångspunkt för arbetet kring demokrati, mänskliga rättigheter och kulturell mångfald i klassrummet. Med stöd i receptionsforskning bland annat argumenterar hon för hur litteratursamtal i klassrummet kan öppna för samtal kring jämställdhetsfrågor. ”motstridigheter och spänningar i texten utgör utmärkta startpunkter som gör det möjligt för läsaren att fundera över sina egna förgivettaganden och inta ett kritiskt förhållningssätt till värdegrundsfrågor” (Alkestrand, 2016, s. 70). De slutsatser som Alkestrand (2016) drar är att fantasy kan vara en utgångspunkt för textsamtal om värdegrundsfrågor i undervisningen eftersom genren kan ha helt andra maktstrukturer än verkligheten. Genom att ta del av en värld som har andra normer än vår och genom att läsningen skapar bilder där en annan verklighet är möjlig, kan värdegrundsfrågor diskuteras. Det förutsätter dock att läraren kan förankra litteraturen hos eleverna och koppla den magiska världen till elevernas vardag, samt låta dem upptäcka normer i sin omvärld genom den magiska världen. En jämförelse av normer i fantasy och dem vi möter i vår vardag kan etiska diskussionen i klassrummet vara möjliga. Dessutom kan läraren utgå från konkreta situationer från boken som klassen läser för att genom exemplen jämföra och diskutera möjligheter i verkligheten med fantasins värld.

Även Olin-Scheller (2006) har studerat gymnasieelevers möten med fiktionstexter och hennes undersökning instämmer till viss del med Ambjörnssons (2007) och Ulfgrads (2002) iakttagelser när det gäller hur olika könsroller skapas och hur identitet formas i förhållande till de skönlitterära texterna. Enligt Olin-Schellers (2006) undersökning använder eleverna gärna referenser till populärkultur på olika sätt för att stärka sin identitet. Genom att anamma symbolik förknippad men olika karaktärer skapar de sitt genus.

Enligt Lundström (2007) är lärarens val av texter betydelsefullt. Den valda skönlitteraturen ska ge eleverna en chans till nya tankesätt och skönlitteraturen kan vara en utgångspunkt för samtal kring olika teman. Klassrumssamtalen kan både bemöta och befästa traditionella genusmönster men vilka texter undervisningen utgår från beror på hur läraren ser på normer. Skönlitteraturen är en del av läromedlet i svenskundervisningen och att studera den skönlitteratur som används ur ett genus- och jämställdhetsperspektiv kan bidra till en förståelse för vilka förutsättningar de litterära texterna kan ge för samtalen. Kanske är det så att annan litteratur än den som vanligtvis väljs är bättre lämpad att använda i undervisningen i relation till den här typen av diskussioner. Här presenterar Alkestrand (2016) och Olin-Scheller (2006) fantasy som genre som ett alternativ vilket jag finner intressant. Med stöd i fantasy som genre kan genus och jämställdhetsfrågor integreras i ämnet svenska på flera sätt. Den tidigare forskningen som behandlar fantasy som genre i relation till den här studiens frågeställningar har varit en ögonöppnare. Svenskan är ett demokratiämne, därför är det viktigt att alla perspektiv synliggörs i läromedlen som används. För att få bra undervisningsunderlag, där killar och tjejer får lika stort utrymme och den litteratur som används är skriven av både manliga och kvinnliga författare, behöver läraren reflektera över innehållet. Att reflektera ger dessutom läraren en chans att se kopplingen mellan sitt ämne och värdegrunden.

Lundströms (2007) undersökning visar en tydlighet när det gäller hur skolkulturen påverkar valet av skönlitteratur till undervisningen. Skillnaderna är dessutom stora när det gäller hur klassrumssamtalen i samband med texterna utformas. De bilder av verkligheten som skapas i skönlitteratur gör det möjligt för läsaren att forma en bild av sig själv (Lundström, 2007), men det räcker inte att bara studera vilka texter som används i klassrummet. För att kunna säga någonting om kulturen och kulturarvet i undervisningen menar Lundström (2007) att det behövs en förståelse för vilken text som valts och man behöver studera hur den används. Skönlitteraturens handling och karaktärerna behöver kunna kopplas till elevernas liv, vilket är betydande för om eleverna kan identifiera sig med karaktärerna. Klassrumssamtalen kan handla om svåra demokratiska dilemman om samtalet hålls på en generell nivå. Det gör det genom att läraren och eleverna diskutera karaktärernas ageranden och stannar inom romanens ramar. Om rätt skönlitteratur väljs till rätt elevgrupp menar Olin-Scheller (2006) att eleverna utvecklas, men om skönlitteraturen innehåller stereotypa föreställningar kan litteraturen istället bli ett problem för dem.

Enligt Hultin (2006), Olin-Scheller (2006) och Munck (2006) bör skönlitteraturen som väljs och som används i undervisningen engagera eleverna och utmana dem samtidigt som de behöver känna igen sig i problematiken, de dilemman som tas upp eller att de på något annat sätt kan identifiera sig med karaktärerna. Först då kan läsningen vidga elevernas perspektiv och föreställningsvärldar.

Läraren kan utgå från konkreta situationer från skönlitteraturen om den aktualiserar teman som till exempel transidentitet, homosexualitet, rasism eller samhällsfenomen och ojämlika maktförhållanden, menar Munck (2006). Samtalen kan handla om svåra demokratiska dilemman om det hålls på en generell nivå genom att diskutera karaktärernas ageranden. Lundström (2007) och Molloy (2002) instämmer med Muncks (2006) resonemang samtidigt som de lyfter vikten av barn och ungas behov att diskutera svåra och allvarliga ämnen.

7.2.3 Sammanfattning

Denna undersökning har studerat svenskundervisningen med utgångspunkt i tre frågeställningar där den första aktualiserar den tidigare forskningen i relation till litteraturval och texter som utgångspunkt för samtal om normer, identitet och genus i svenskämnet. Undersökningen visar hur betydelsefullt valet av skönlitterära texter är för klassrumssamtalen. Valet av skönlitteratur är avgörande för elevernas förståelse och reflektioner kring samhällsnormer då skönlitteratur kan spegla eller ifrågasätta normer kring kön och sexualitet. Lundström (2007) betonar till exempel vikten av lärarens val och hur texterna sedan används i undervisningen.

Undersökningens andra frågeställning undersöker vilken betydelse som språk och samtal kan ha för eleverna när det gäller hur normer, genus och identitet behandlas i undervisningen. Den tidigare forskningen påvisar att samtalet är viktigt för att diskutera och reflektera kring handlingen och karaktärerna. Läraren kan välja olika texter och genom klassrumssamtalen kan elevernas förståelse för genus och samhällsnormer belysas från olika vinklar. Något som framkommer är att fantasyserier som Harry Potter och Cirkel-trilogin kan användas som utgångspunkt för att diskutera och reflektera över värdegrundsfrågor, menar Alkestrand (2016). Genom en jämförelse mellan den värld som presenteras i en fantasyroman och den verklighet som eleverna lever i kan de engageras i etiska diskussioner. Eftersom språket i skönlitteraturen reflekterar och formar samhällets normer är det viktigt att analysera ordval och hur språket påverkar könsmonster och jämställdhet i texterna.

Den här studiens tredje och sista frågeställning undersöker hur genus diskuteras i samband med läsning. Normen för kvinnligt genus är kopplat till heteronormativa strukturer som även återfinns i de skönlitterära texter som eleverna möter både i skolan och utanför. Hur elever skapar genus och identitet genom dessa möten med skönlitterära texter undersöker Olin-Scheller (2006) och Munch (2006). Enligt dem använder eleverna sig av referenser till karaktärer och handling i skönlitteratur och populärkultur för att stärka sin identitet. Dessa referenser till karaktärer och skönlitteratur kan läraren använda sig av i sin undervisning och spela en roll i att stötta detta genom att välja texter som är relevanta för eleverna. Även Ulfgard (2002) undersöker hur tjejer skapar genus i relation till läsning och visar att läsningen fyller olika behov och skapar olika tolkningar av texterna beroende på tjejernas erfarenheter och förutsättningar för läsningen.

8 Slutsatser

Denna undersökning visar hur betydelsefullt valet av skönlitterära texter är för klassrumssamtalen. Valet av skönlitteratur är avgörande för elevernas förståelse och reflektioner kring samhällsnormer eftersom skönlitteratur kan spegla eller ifrågasätta normer kring kön och sexualitet. Lundström (2007) betonar vikten av lärarens val och att samtalet är viktigt för att diskutera och reflektera handlingen och karaktärerna. Läraren kan välja olika texter och samtala om dem på olika sätt och på sätt kan elevernas förståelse för genus och samhällsnormer diskuteras. Arbets sättet i klassrummet är avgörande för hur eleverna tar emot en text och för hur klassrumssamtalet blir. Skolan som kontext är förknippat med hur lärare och elever förhåller sig till varandra, vilket bygger på samhällsnormer och genusordning. Genom litteratursamtalen och med hjälp av den valda litteraturen kan traditionella genusmönster befastas eller ifrågasättas. Eftersom språket i skönlitteraturen reflekterar och formar samhällets normer är det viktigt att analysera ordval och hur språket påverkar könsmonster och jämställdhet i texterna. Vilken effekt språket har för vår uppfattning av omvärlden är viktigt att studera i så väl texterna som i våra samtal.

De slutsatser som har nåtts är att skönlitterära texter är berättelser som våra elever skapar mening kring. När eleverna läser skönlitteratur kan detta ge eleverna möjligheter att se saker från andra vinklar. Studiens resultat visar att skönlitterära texter kan vara en betydelsefull tillgång i undervisningen och därmed är det också viktigt att valet av skönlitterära texter till undervisningen, är väl genomtänkt. Undersökningens slutsats är att det är i språket och i litteraturen som maktstrukturer blir synliga och det gör samtalen om läsning i undervisningen intressant att studera, inte minst ur ett genus- och jämställdhetsperspektiv. Mot den bakgrunden är det betydande hur arbetet med de valda texterna ser ut, hur uppgifterna kring texten har utformats samt hur klassrumssamtalet ser ut. Det är även betydande för undervisningen vilken syn läraren har på normer.

Skönlitterära texter och klassrumssamtalen som utgår från dessa texter påverka och forma elevernas uppfattningar om normer, genus och identitetsfrågor. Våra sociala regler och maktstrukturer avspeglas i skönlitteraturen där språkbruket och ordvalen är centralt för att förstå dessa aspekter. Genom att studera skönlitterära texters språkbruk och exempel kan man identifiera hur normer och könsideal representeras och påverkar eleverna i deras skapande av genus och förståelse för den egna identiteten.

9 Vidare forskning

Graeske (2010) påpekar att endast ett fåtal studier undersöker genus i läromedel och få studier undersöker undervisningen och litteratursamtalen ur ett genusperspektiv. Mot den bakgrunden välkomnas fler framtida undersökningar med ett genusperspektiv och jämställdhetsfrågor i svenskämnet både när det gäller läromedel men även kring undervisningens utformning och val av litteratur. Gärna studier som undersöker hur både manligt- och kvinnligt genus påverkas av skönlitteraturen i undervisningen.

Den systematiska litteraturstudien har svarat på den här studiens syfte och frågeställningar. I och med det har litteraturen gett en bakgrund till ett forskningsområde som behandlar hur skönlitteratur kan användas i undervisningen om jämställdhetsfrågor. Något som däremot behöver undersökas mer är innehållet i skönlitteraturen och samtalet kring läsningen. Studien har varit en ögonöppnare för samtalets funktion och kring detta behöver det forskas mera. Ett logiskt nästa steg för den här undersökningen är att ta del av hur undervisningen faktiskt ser ut.

Med utgångspunkt i den här systematiska litteraturstudien är målet med den empiriska studien i examensarbete 2 att ta del av hur lärare undervisar om jämställdhetsfrågor med utgångspunkt i skönlitteratur. Genom att studera det material som lärare använder som utgångspunkt för klassrumssamtalet och hur lektionerna har utformats kring litteraturen, kan en praktisk förståelse nås. För att kunna ta del av det här materialet och för att få en möjlighet att observera undervisningen kommer svensklärare på gymnasiet att kontaktas för klassrumsbesök. För att komplettera klassrumsbesöken kan även intervjuer med lärare behöva genomföras.

Genom att ta del av vilken skönlitteratur som används i undervisningen skulle en analys av den valda skönlitteraturen kunna genomföras. Det skulle ge en bild av det faktiska undervisningsmaterialet. Analysens syfte skulle då vara att undersöka möjligheterna att använda den skönlitteratur som lärarna bygger sin undervisning kring för att samtala om jämställdhetsfrågor. Passar den valda skönlitteraturen bra eller skulle läraren kunna få till andra mer givande samtal genom att använda annan skönlitteratur?

Referenser

Alkestrand, Malin. (2016). *Magiska möjligheter: Harry Potter, Artemis Fowl och Cirkeln i skolans värdegrundsarbete*. Makadam förlag.

Ambjörnsson, Fanny. (2004). Ambjörnsson, Fanny. (2007). *I en klass för sig – Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Ordfront förlag.

Ambjörnsson, Fanny. (2016). *Vad är queer?* (Andra upplagan). Natur och kultur.

Bergman, Lotta, Hultin, Eva, Lundström, Stefan, Molloy, Gunilla. (2009). *Makt, mening, motstånd: litteraturundervisningens dilemman och möjligheter*. Liber

Brozo, William. (2019). Att lyfta oengagerade och lågpresterande pojkars läsning. I *Perspektiv på litteraturundervisningen: Att välja texter*, s. 17 – 25. Skolverket. https://larportalen.skolverket.se/LarportalenAPI/api-v2/document/path/larportalen/material/inriktningar/5-las-skriv/Gymnasieskola/011-perspektiv_litteraturundervisning/del_02/2.%20Att%20v%C3%A4lja%20texter.pdf

Butler, Judith. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge

Dysthe, Olga (2003): ”Sociokulturella teoriperspektiv på kunskap och lärande”. I Olga Dysthe, red: *Dialog, samspel och lärande*. Lund: Studentlitteratur.

Edling, Silvia. (2016). *Demokratidilemman i läraruppdraget – att arbeta för lika villkor*. Liber

Eriksson Barajas, Katarina, Forsberg, Christina och Wengström, Yvonne. (2013). *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap: Vägledning vid examensarbeten och vetenskapliga artiklar*. Natur och kultur.

Fejes, Andreas, Thornberg, Robert (red). (2015). *Handbok i kvalitativ analys*. (Andra upplagan). Liber.

Graeske, Caroline. (2010). Värdefull eller värdelös? Om värdegrund och genus. I *Läromedel i svenska*, nr 3-4, s. 163-176.

<https://ojs.ub.gu.se/index.php/tfl/article/viewFile/510/484>

Graeske, Caroline och Lundström, Ulf. (2016). Att välja texter. I *Perspektiv på litteraturundervisningen: Att välja texter*, s. 3 – 13. Skolverket. https://larportalen.skolverket.se/LarportalenAPI/api-v2/document/path/larportalen/material/inriktningar/5-las-skriv/Gymnasieskola/011-perspektiv_litteraturundervisning/del_02/2.%20Att%20v%C3%A4lja%20texter.pdf

- Hartman, Sven. (2003). *Skrivhandledning för examensarbeten och rapporter*. Natur och kultur.
- Hirdman, Yvonne. (1988). *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning*. I *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, volym 6, nr 3, s. 49 - 63.
<https://doi.org/10.55870/tgv.v9i3.5365>
- Hirdman, Yvonne. (2003). *Genus: om det stabila föränderliga former*. Liber
- Hultin, Eva. (2006). *Samtalsgenrer i gymnasieskolans litteraturundervisning: en ämnesdidaktisk studie*. Avhandling. Örebro universitet. Databas.
<http://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:137146/FULLTEXT01.pdf>
- Husén, L, Melin, L, Lindskog, R, Rydén H, Stenhag, G och Widing, D (1995). *Litteraturorientering: för gymnasieskolan*. (Andra upplagan). Natur och Kultur
- Leffler, Y (red), Arping, Å, Bergenmar, J, Hermansson, G, Johansson Lindh, B. (2019). *Swedish Women's Writing on Export. Tracing Transnational Reception in the Nineteenth Century*. LIR. Skrifter.
[Swedish Women's Writing on Export. Tracing Transnational Reception in the Nineteenth Century \(gu.se\)](https://www.gu.se/press/2019/12/swedish-women-s-writing-on-export)
- Lundström, Ulf. (2007). *Textens väg Om förutsättningar för texturval i gymnasieskolans svenskundervisning*. Avhandling. Umeå universitet. Umeå: Print och media.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:140819/FULLTEXT01.pdf>
- Molloy, Gunilla. (2003). *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*. Studentlitteratur.
- Munck, Kerstin. (2006). Mångfald, text och värdegrund Ett ämnesdidaktiskt perspektiv: svenskämnet. I *Tidskrift för lärarutbildning och forskning*, nr 4, s. 69-85.
- Nordenstam, Kerstin. (2003). *Genusperspektiv på språk*. Högskoleverket.
[Genusperspektiv-pa-sprak.pdf](https://www.hogskoleverket.se/publ/publgen/genusperspektiv-pa-sprak.pdf)
- Olin-Scheller, Christina, (2006), *Mellan Dante och Big Brother – En studie om gymnasieelevers textvärldar*. Avhandling. Karlstads universitet. Databas.
https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:6137/FULLTEXT01.pdf&sa=U&ei=RutQU7nPNISayASG7YLQDw&ved=0CC4QFjAD&usg=AFQjCNH50-WnWjQcZHD-A4urWGfG_c_I3g
- Roe, Astrid. (2014), *Läsdidaktik - efter den första läsinläringen*. Gleerups.
- Rosenblatt, Louise M. (2002). *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*. Studentlitteratur.

Skolverket. (2022). *Läroplan för gymnasieskolan. Lgy 22.*
[file:///C:/Users/SaraStrand/Downloads/Laroplan%20for%20gymnasieskolan%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/SaraStrand/Downloads/Laroplan%20for%20gymnasieskolan%20(2).pdf)

Skolverket. (uå). *Svenska. (ämnesplan).*
<https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/amne?url=-996270488%2Fsyllabuscw%2Fjsp%2Fsubject.htm%3FsubjectCode%3DSVE%26version%3D8%26tos%3Dgy&sv.url=12.5dfce44715d35a5cdfa92a3>

Skolverket. (2019). *Perspektiv på litteraturundervisningen: Att välja texter.* Broschyr. https://larportalen.skolverket.se/LarportalenAPI/api-v2/document/path/larportalen/material/inriktningar/5-las-skriv/Gymnasieskola/011-perspektiv_litteraturundervisning/del_01/1.%20D%C3%A4rf%C3%B6r%20l%C3%A4ser%20vi%20litteratur.pdf

Säljö, Roger (2010): *Lärande & kulturella redskap – Om läroprocesser och det kollektiva minnet.* Norstedts.

Ulfgard, Maria. (2002). *För att bli kvinna – och av lust. En studie i tonårsflickors läsning.* B. Wahlströms

Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed.*
https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf

Öhman, Anders. (2014). *Litteraturdidaktik, fiktioner och intriger.* Gleerups.

Bilagor

Bilaga 1, sökning i databasen DiVA

Sökord	Antal träffar	Läst fulltext	Lästa abstract	Relevant för studien
Genus AND svenskundervisning	1	0	0	0
Genus NOT svenskundervisning	11 560			
Genus OR svenskundervisning	11 624			
Genus AND skönlitteratur	18	0	2	0
Genus NOT skönlitteratur	11 543			
Genus OR skönlitteratur	11 903			
Genus* AND didaktik	1736			Genus* AND didaktik
Genus AND värdegrund	13	3	2	Genus AND värdegrund
Genus* AND värdegrund	20	2	1	Genus* AND värdegrund
Genus AND identitet	174			
Genus NOT identitet	11 387			
Genus OR identitet	14 431			
Genus AND läroplan	4	0	0	0
Genus NOT läroplan	11 557			
Genus OR läroplan	11 858			
Genus AND didaktik	201	1	5	3
Genus NOT didaktik	11 360			
Genus OR didaktik	32 373			

Genus AND lärare	123			
Genus NOT lärare	11 438			
Genus OR lärare	16 226			
Genus AND värdegrund	13	3	4	3
Genus NOT värdegrund	11 548			
Genus OR värdegrund	11 876			
Genus AND normer	135			
Genus NOT normer	11426			
Genus OR normer	12477			
Skönlitteratur AND kulturarv	3	1	1	1
Skönlitteratur NOT kulturarv	357			
Skönlitteratur OR kulturarv	1716			
Skönlitteratur AND läroplan	1	0	0	0
Skönlitteratur NOT läroplan	359			
Skönlitteratur OR läroplan	660			
Skönlitteratur AND identitet	8	1	1	1
Skönlitteratur NOT identitet	352			
Skönlitteratur OR identitet	3396			
Svenskundervisning AND läroplan	2	0	1	1
Svenskundervisning NOT läroplan	62	3	1	0
Svenskunder visning OR läroplan	363			
Svenskundervisning AND skönlitteratur	2	1	2	2
Svenskundervisning NOT skönlitteratur	62			

Svenskundervisning OR skönlitteratur	422			
Svenskundervisning AND språk	46	2	8	2
Svenskundervisning AND identitet	0			
Svenskundervisning NOT identitet	64			
Svenskundervisning OR identitet	3108			
Genus AND lärare	123			
Genus NOT lärare	11 438			
Genus OR lärare	16 226			
Skönlitteratur	359			
Undervisning	4 228			
Genus	11 589			
Identitet	3 034			
Kulturarv	1 352			
Värdegrund	328			
Läroplan	300			
Svenskundervisning	64	3	6	2
Lärare	4788			
Normer	1051			

Bilaga 2, sökning i databasen LIBRIS

Sökord	Antal träffar	Läst fulltext	Lästa abstract	Relevans för studien
Genus AND svenskundervisning	2	1	1	1
Genus NOT svenskundervisning	20440			
Genus OR svenskundervisning	21701			
Genus AND skönlitteratur	431	1	5	5
Genus NOT skönlitteratur	20198			
Genus OR skönlitteratur	662287			
Genus* AND svenskundervisning	247			
Genus AND skönlitteratur	431	5	1	1
Genus AND identitet	312			
Genus NOT identitet	5114			
Genus OR identitet	12704			
Genus AND läroplan	4	0	0	0
Genus NOT läroplan	5424			
Genus OR läroplan	7031			
Genus AND kulturarv	24	0	3	0
Genus NOT kulturarv	20410			
Genus OR kulturarv	24786			
Genus AND lärare	17	0	3	2
Genus NOT lärare	20266			
Genus OR lärare	47337			
Genus AND värdegrund	11	2	2	2

Genus NOT värdegrund	20429			
Genus OR värdegrund	21345			
Genus AND normer	355			
Genus NOT normer	19843			
Genus OR normer	280754			
Skönlitteratur AND kulturarv	25	1	1	1
Skönlitteratur NOT kulturarv	27972			
Skönlitteratur OR kulturarv	28209			
Skönlitteratur AND läroplan	2	0	1	0
Skönlitteratur NOT läroplan	66204			
Skönlitteratur OR läroplan	28097			
Svenskundervisning AND läroplan	326	0	0	1
Svenskundervisning NOT läroplan	863			
Svenskundervisning OR läroplan	2471			
Svenskundervisning AND skönlitteratur	79	1	3	2
Svenskundervisning NOT skönlitteratur	1131			
Svenskundervisning OR skönlitteratur	289433			
Svenskundervisning AND identitet	26	0	3	4
Svenskundervisning NOT identitet	1185			
Svenskundervisning OR identitet	8775			
Identitet	7590			
Skönlitteratur	27 9002			
Undervisning	4 694			

Genus	2 043			
Identitet	7 577			
Kulturarv	30 249			
Värdegrund	696			
Läroplan	1 693			
Svenskundervisning	1 259			
Lärare	17718			
Norner	3452			

Bilaga 3, sökning i databasen ERIC

Sökord	Antal träffar	Läst fulltext	Lästa abstract	Relevans för studien
Intertext* AND gender* AND young adults	5	1	3	1
Intertext* OR gender* AND young adults	5091			
Intertext* NOT gender* AND young adults	20279			
Young adult AND "gender identity" AND stereotypes	25	0	3	1
Young adults NOT "gender identity" AND stereotypes	316			
Young adults OR "gender identity" AND stereotypes	578			
Talk* AND gender AND Sweden	5	1	0	0
Talk* NOT gender AND Sweden	1302			
Talk* OR gender AND Sweden	152			
Gender AND identity AND young adults NOT race AND Swedish	69	0	3	0
Books NOT identity AND young adults NOT race	21000			
Books OR identity AND young adults NOT race	1338			
Books AND identity NOT young adult NOT race	279			
Books NOT identity	67			
Books OR identity	82	0	5	0